

İNKASSO ÜZRƏ HESABLAŞMALARIN MÜLKİ-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Ü.Ç.Qasımlı

Bakı Dövlət Universiteti

Bakı, Akademik Zəhid Xəlilov küçəsi 23

e-mail: uzeirqasimli2001@gmail.com

Açar sözlər: mülki hüquq, inkasso, nağdsız hesablaşmalar, nağd hesablaşmalar, dövriyyə

Keywords: civil law, collection, non-cash settlements, cash settlements, turnover

Ключевые слова: гражданское право, инкассо, безналичные расчеты, наличные расчеты, оборот

Giriş

Mülki hüquq münasibətlərində nağdsız ödənişlərin həyata keçirilməsinin bir növünü inkasso üzrə hesablaşmalar təşkil edir. Buna görə də nağdsız hesablaşmaların bu formasının hüquqi tənzimlənməsinin xüsusiyyətlərinin tədqiqi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqsədlə, ilk növbədə inkasso üzrə hesablaşmalarda mülki-hüquqi öhdəliklərin anlayışını və növlərini müəyyən etmək olduqca zəruridir.

Hər şeydən əvvəl onu vurğulamaq lazımdır ki, qanun inkasso yolu ilə nağdsız hesablaşmaların həyata keçirilməsini ətraflı tənzimləyir (MM-nin 984-986-cı maddələri). Belə ki, MM-nin 984-cü maddəsinin 1-ci bəndi müəyyən edir ki, inkasso üzrə hesablaşmalar zamanı bank (emitent bank) müştərinin sərəncamı ilə ödəyicidən ödənişin və (və ya) ödəniş akseptinin alınması əməliyyatlarını müştərinin hesabına həyata keçirməyi öhdəsinə götürür. Emitent bank nəinki müştərinin sərəncamını yerinə yetirmək üçün müstəqil hərəkətlər etmək, həm də başqa bankı (icraçı bankı) cəlb etmək hüququna malikdir (MM-nin 984-cü maddəsinin 2-ci bəndi). Onu da xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, xarici ticarət əlaqələrində inkasso üzrə nağdsız hesablaşmalar formasından geniş istifadə olunur [Tinel və başqaları, 2000].

BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq məşvərətçi statusa malik olan Beynəlxalq Ticarət Palatası [Schmitthoff's, 1990] İnkasso üzrə Unifikasiya edilmiş Qaydaları (UEQ) qəbul etmişdir (hazırda 1995-ci il redaksiyasında qüvvədədir) [ICC Uniform Rules for Collections]. Bu sənəd tövsiyə xarakterli olsa da, inkasso üzrə hesablaşmalar sahəsində beynəlxalq bank təcrübəsini əks etdirir [Schmitthoff's, 1990]. Bu qaydalar Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə də təsir göstərmişdir [Göyüşov, 2002]. Belə ki, bu sahədə Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi bu UEQ-da təsbit edilmiş beynəlxalq bank təcrübəsinin standartlarını və adətlərini əks etdirir [Allahverdiyev, 2009].

İnkasso üzrə hesablaşmalar, ödəniş tapşırıqları və akkreditiv üzrə hesablaşmalar kimi, nağdsız hesablaşmaların formalarından birini təşkil edir.

Lakin inkasso üzrə hesablaşmalarla ödəniş tapşırığı üzrə hesablaşmalar və akkreditiv üzrə hesablaşmalar arasındakı əsas fərq ondan ibarətdir ki, emitent banka müvafiq bank əməliyyatının aparılmasını tapşırmış şəxs (hesablaşma sənədini təqdim etməklə)

vəsaitin ödəyicisi deyil, onun alıcısıdır.

Bank sifarişinin özünün mahiyyəti sifariş verən şəxsin hesabından silinmiş vəsaitin köçürülməsi və ya ödənişin icrası deyil. Bank sifarişinin özünün mahiyyəti ödəyicidən müvafiq ödənişin alınmasıdır.

İnkasso əməliyyatını həyata keçirərkən bankların (emitent bank və icraçı bank) yerinə yetirməli olduğu hərəkətlərin xarakterini nəzərə alaraq, nağdsız ödənişlərin bu forması hüquq ədəbiyyatında bəzən pul vəsaitlərinin debet köçürülməsi kimi də adlanır (məsələn, ödəniş tapşırıqları üzrə hesablaşmaları həyata keçirilərkən baş verən kredit köçürməsindən fərqli olaraq) [Yefimova, 2001; Кредитные организации в России, 2006]. Bu səbəbdən, mülki hüquqda inkasso üzrə hesablaşmaların xüsusiyyətlərinin tədqiqi olduqca aktual bir məsələdir.

Əsas hissə

İnkasso üzrə nağdsız hesablaşmaların həyata keçirilməsinin subyekt tərkibi bir neçə iştirakçıdan ibarətdir. Onlara ödənişin alıcısını, emitent bankı, icraçı bankı və ödəyicini aid etmək olar.

1. Ödənişin alıcısı. Ödənişin alıcısı qismində ödəyicidən ödənişin alınmasına və ya ödənişin akseptinə yönəlmiş hərəkətləri kreditor hesabına yerinə yetirmək üçün emitent banka göstəriş verən şəxs çıxış edir.
2. Emitent bankı. Bu alıcıya xidmət göstərən bankdır. Alıcı belə banka ödənişin alınmasına və ya ödənişin akseptinə yönəlmiş zəruri hərəkətləri yerinə yetirməyi tapşırır.
3. İcraçı bank. İcraçı bank, bir qayda olaraq, alıcının ödəniş və ya ödənişin aksepti üzrə sərəncamlarını yerinə yetirilməsinə xidmət göstərən bankdır.
4. Ödəyici. Ödəyici qismində ona qarşı ödənişi alan tərəfindən verilmiş müvafiq sərəncam əsasında ödəniş tələbi haqqında və ya ödənişin aksept edilməsi haqqında tələbini təqdim edilməli olan şəxs çıxış edir.

Ümumi hüquq xarakteri daşıyan Mülki Məcəllə ilə yanaşı, inkasso üzrə hesablaşmaların hüquqi tənzimlənməsi xüsusi qanunvericiliyin predmeti də ola bilər. İnkasso üzrə hesablaşmaların xüsusi tənzimlənməsinin nümunəsi kimi 27 dekabr 2001-ci il tarixli “İcra icraatı haqqında” qanunu göstərmək olar [“İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2002]. Bu qanuna uyğun olaraq, borclunun bankda və ya digər kredit təşkilatında, elektron pul təşkilatında hesabları və bu hesablarda pul vəsaitlərinin olması barədə məlumatı olan məhkəmə icraçısı məhkəmə qərarlarının və digər orqanların bankda və ya digər kredit təşkilatında pul vəsaitlərinin üzərinə həbs qoyulması barədə tələblərini əks etdirən icra vəərəqəsinin icra orqanının rəhbəri tərəfindən təsdiq edilmiş surətini göndərir (qanunun 5-ci maddəsi). Bu halda borclunun hesablarına xidmət göstərən bank və ya digər kredit təşkilatı və ya elektron pul təşkilatı icra sənədini icra məmurundan aldığı gündən yeddi gün müddətində pul vəsaitlərinin üzərinə həbs qoyulması barədə icra sənədini yerinə yetirməyə borcludur. Və ya onlar borclunun hesablarında alıcının tələblərini təmin etmək üçün kifayət qədər vəsait olmadığına görə bu tələblərin tam və ya qismən yerinə yetirilməməsi barədə icra vəərəqəsində qeyd etməlidirlər.

İnkasso ilə hesablaşmaların aparılması qaydası, həmçinin qanunla müəyyən edilmiş bank qaydaları və bank praktikasında tətbiq edilən işgüzar adətlərlə tənzimlənir (MM-nin 984-cü m. 2-ci bəndi) [Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 2000]. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, MM-nin 984-cü m. 5-ci bəndinə əsasən, yalnız MM ilə

tənzimlənməyən inkasso üzrə hesablaşmalarla bağlı münasibətlər bank qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Belə ki, inkasso üzrə hesablaşmalar həm də Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının (MB) 17 sentyabr 2013-cü il tarixli Təlimatı ilə tənzimlənir və onları nağdsız hesablaşmaların əsas formalarından birinə aid edirdi (Təlimatın 3.1.3-cü bəndi) [“Azərbaycan Respublikasında nağdsız hesablaşmalar və pul köçürmələri haqqında Təlimat”ın təsdiq edilməsi barədə 17 sentyabr 2013-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin Qərarı, 2013]. Hazırda inkasso sərəncamı üzrə hesablaşmalar Mülki Məcəllənin normaları ilə yanaşı, həmçinin “Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2024-cü il 13 mart tarixli 12/3 nömrəli Qərarının 6-cı bəndi (Ödəniş əməliyyatlarının inkasso sərəncamları əsasında aparılması) ilə tənzimlənir [“Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 13 mart 2024-cü il 12/3 nömrəli Qərarı, 2024]. Banklar tərəfindən həyata keçirilən inkasso sərəncamları ilə bağlı istənilən əməliyyat iki məcburi mərhələdən ibarətdir.

1. Alıcı tərəfindən inkasso əməliyyatının aparılması haqqında sərəncamın, habelə müvafiq hesablaşmanın (ödəniş tələbləri, inkasso sərəncamları) və digər zəruri sənədlərin emitent banka təqdim edilməsi və sonuncu tərəfindən icraya qəbul edilməsi.

2. Ödəniş tələbinin və ya ödənişin akseptinin ödəyiciyə təqdim edilməsi, ondan icranın alınması və icra olunanı ödəniş alana (alıcıya) verilməsi.

Birinci mərhələdə pul vəsaitini alan (alıcı) ona xidmət göstərən banka (emitent banka) müvafiq ödəniş sənədlərini (ödəniş tələbləri və inkasso sərəncamları) ödəyicinin hesabına təqdim edir. Məsələn, icra icraatında icra məmuru emitent banka ödəyicinin hesabına aid müvafiq hesablaşma sənədlərini təqdim edir.

Emitent bank təqdim edilmiş sənədlərin müəyyən edilmiş formalara uyğunluğunu, bütün tələb olunan rekvizitlərin tam doldurulmasını, pul vəsaitini alanın (kreditorun) imzalarının və möhürünün hesab sahibinin imza nümunələri və möhür izi olan kartda göstərilən nümunələrə uyğunluğunu, ödəniş sənədlərinin bütün surətlərinin eyni olmasını yoxlayır. Hər hansı bir sənəd olmadıqda və ya sənədlər xarici görünüşünə görə inkasso sərəncamına uyğun gəlmədikdə, icraçı bank bu barədə ondan inkasso sərəncamını almış şəxsi dərhal məlumatlandırmalıdır. Göstərilən çatışmazlıqlar aradan qaldırılmadıqda, bank sənədləri icra etmədən geri qaytarmaq hüququna malikdir. Qəbul edilməmiş sənədlər inkasso üzrə təqdim edilmiş hesablaşma sənədlərinin reyestrindən çıxarılaraq alıcıya qaytarılır [“Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 13 mart 2024-cü il 12/3 nömrəli Qərarı, 2024].

Emitent bank tərəfindən inkasso üzrə hesablaşma sənədlərinin qəbulu onun belə sənədləri təyinat yerinə çatdırmaq öhdəliyinin yaranması deməkdir. Daha dəqiq desək, belə öhdəlik emitent-bankla hesab sahibi arasında bağlanmış bank hesabı müqaviləsindən yaranan bankın müqavilə öhdəliyinin tərkib elementlərindən birini təşkil edir. Belə bir bank hesabı müqaviləsi inkasso üzrə qəbul edilmiş hesablaşma sənədlərinin çatdırılması ilə bağlı xərclərin banka ödənilməsinin həm qaydasını, həm də şərtlərini müəyyən edir. Inkasso ilə hesablaşma əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin ikinci mərhələsi hesablaşma sənədlərinin icraçı bank tərəfindən alınması ilə bağlıdır. Belə hesablaşma sənədləri ödəniş tələblərinin və inkasso tapşırıqlarının rekvizitlərinin tamlığına və düzgün doldurulmasına

nəzarət edən bankın jurnalında qeydiyyatata alınır. Bundan əlavə, belə bank hesablaşma sənədlərinin bütün nüsxələrində emitent bankın məsul əməkdaşının möhürü və imzasını da yoxlayır. Bu tələblər pozulmaqla icra edilmiş hesablaşma sənədləri geri qaytarılmalıdır [“Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 13 mart 2024-cü il 12/3 nömrəli Qərarı, 2024]. Bu halda icraçı bankın qeydiyyat jurnalında müvafiq qeyd aparılır. Göstərilən tələblərə cavab verən hesablaşma sənədləri ödəniş (ödənişin aksepti) üçün icraçı bank tərəfindən təqdim edilməlidir.

Ödəniş və/və ya aksept alınmadıqda, icraçı bank ödənişin aparılmaması və ya aksept edilməməsinin səbəbləri barədə dərhal emitent banka məlumat verməyə borcludur. Emitent-bank bu barədə müştərini dərhal məlumatlandırmalı, ondan sonrakı hərəkətlərə dair göstərişlər tələb etməyə borcludur.

Qismən ödənişlər bank qaydaları ilə müəyyən edilmiş hallarda və ya inkasso sərəncamında xüsusi icazə olduqda qəbul edilə bilər [Göyüşov, 2002]. Belə ki, Mərkəzi Bankın 13 mart 2024-cü il tarixli Qərarına uyğun olaraq, inkasso sərəncamı qismən ödənilərkən icraçı bankın məsul şəxsi onun bankda saxlanılan nüsxəsinin müvafiq hissələrində qismən ödənişin tarixini və məbləğini, habelə ödənişin qalan məbləğini göstərir və öz imzası və möhürü ilə təsdiq edir.

Inkasso sərəncamı tam ödəniləndikdən sonra icraçı bankın məsul şəxsi icra vəzəfində qeyd edir, bunu öz imzası və möhürü ilə təsdiq edir və bir nüsxəsini bankda saxlamaqla sənədi icraçıya qaytarır. Alınmış (inkasso edilmiş) məbləğlər icraçı bank tərəfindən dərhal emitent banka köçürülməlidir. Öz növbəsində emitent bank bu məbləğləri müştərinin (alıcının) hesabına köçürməlidir. İcraçı bank inkasso edilən məbləğlərdən ona ödənilməli olan mükafatı və apardığı xərclərin əvəzini tutmaq hüququna malikdir. Ödəniş və/və ya aksept alınmadıqda, icraçı bank ödənişin aparılmaması və ya aksept edilməməsinin səbəbləri barədə dərhal emitent banka məlumat verməyə borcludur. Emitent bank bu barədə müştəriyə dərhal məlumat verir və ondan sonrakı hərəkətlərə dair göstərişlər istəyir. Bank belə hərəkətlərə dair göstərişlər bank qaydaları ilə müəyyən edilmiş müddətdə və ya belə müddətlər göstərilmədikdə əqlabətən müddət ərzində alınmadıqda, icraçı bank sənədləri bank- emitentə qaytarmaq hüququna malikdir.

Inkasso ilə hesablaşmaların definisiyasını müəyyən etdikdən sonra nağdsız hesablaşmaların bu formasının hüquqi mahiyyətini də nəzərdən keçirmək lazımdır.

Müasir hüquq ədəbiyyatında belə bir fikir geniş yayılmışdır ki, inkasso ilə hesablaşmalar bir sıra müxtəlif mülki-hüquq əqdləri, o cümlədən tapşırıq müqavilələri, etibar edilmişin etibar edilməsi, pul vəsaitlərinin inkasso edilməsi, habelə birtərəfli əqdləri (aksept, hesabdən vəsaitlərin silinməsi və s.) ifadə edir [Yefimova, 2001; Кредитные организации в России, 2006]. Lakin bu yanaşma süni xarakter daşıyır, çünki bu, mahiyyətcə vahid olan hüquqi münasibətin parçalanması deməkdir. Axı nəzərə almaq lazımdır ki, inkasso hesablaşmalarında iştirakçıların bütün hərəkətləri bank hesabı müqaviləsi çərçivəsində həyata keçirilir. Bank hesabı müqaviləsinə uyğun olaraq emitent bank müştərinin hesab üzrə əməliyyatların aparılması, o cümlədən ödəyicidən ödənişin alınması və ya ödənişin aksepti barədə göstərişlərini yerinə yetirməlidir (984-cü maddənin 1-ci bəndi).

Bu halda, emitent bank müştərinin tapşırığını alaraq bank hesabı müqaviləsi üzrə öhdəliyini ya birbaşa (məsələn, ödəyiciyə xidmət göstərən bank olduğu vəziyyətdə) yerinə yetirir, ya da onun icrasını üçüncü şəxsə - icraçı banka həvalə edir (Mülki Məcəllənin 984-

cü maddəsinin 2-ci bəndi). Bu icraçı bank, bank hesabının ödəyicisi ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən, müştərinin tapşırığı (ödəniş tələbləri və ya inkasso tapşırığı) əsasında onun hesabından pul vəsaitlərinin çıxarılmasına yönəldilmiş hərəkətlər etmək öhdəliyi daşıyır. Bu, məhkəmənin qərarı ilə müştərinin hesabından pul vəsaitlərinin silinməsi hallarına, habelə qanunla müəyyən edilmiş və ya bankla müştəri arasında bağlanmış müqavilədə nəzərdə tutulmuş hallara da tətbiq edilir. (MM-nin 964-cü maddəsi). Bu halda icraçı bank vəsaiti alan şəxslə heç bir müqavilə münasibətində olmur və onun nümayəndəsi kimi çıxış etmir. Belə yanaşma ödəniş tapşırıqlarının (inkasso tapşırıqlarının) yerinə yetirilməməsinə və ya lazımınca yerinə yetirilməməsinə görə məsuliyyətin müəyyən edilmiş hüquqi qaydasına tam uyğundur. Bu halda, bir qayda olaraq, belə məsuliyyət emitent bankın üzərinə düşür.

Lakin əgər müştərinin tapşırığının icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsi hesablaşma əməliyyatlarının həyata keçirilməsi qaydalarının icraçı bank tərəfindən pozulması ilə əlaqədar baş vermişdirsə, müştəri qarşısında mülki-hüquq məsuliyyət həmin bankın üzərinə qoyula bilər və qanun emitent bankın ümumi müəyyən edilmiş qaydada vurulmuş zərərin ödənilməsi tələbi ilə icraçı banka müraciət etmək imkanını nəzərdə tutur (984-cü maddənin 4-cü bəndi). Inkasso tapşırığı öz mahiyyətinə görə ödəniş sənədidir. Məhz bu sənədin əsasında pul vəsaitləri ödəyicilərin hesablarından mübahisəsiz qaydada silinir. Belə bir qayda qanunvericiliklə, o cümlədən icra sənədləri üzrə alınma halları daxil olmaqla müəyyən edilə bilər. Bundan əlavə, pul vəsaitlərinin silinməsinin mübahisəsiz qaydası mülki-hüquqi müqaviləsi üzrə də tətbiq edilir. Lakin bu şərtlə ki, belə bir müqavilə ilə ödəyiciyə xidmət göstərən banka ödəyicinin müvafiq sərəncamı olmadan onun hesabından vəsait silmək hüququ verilsin.

Inkasso tapşırığı xüsusi blankda tərtib edilir. O ödəyicinin özü tərəfindən doldurulur (bax “Ödəniş əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və ödəniş alətlərindən istifadə Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2024-cü il 13 mart tarixli 12/3 nömrəli Qərarına 3 nömrəli əlavəsinə) [“Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 13 mart 2024-cü il 12/3 nömrəli Qərarı, 2024]. O, müəyyən istinadları özündə ehtiva etməlidir. Bunlar aşağıdakı istinadlar ola bilər:

- pul vəsaitinin mübahisəsiz alınmasını nəzərdə tutan müvafiq qanuna və maddəyə istinad;
- icra vərəqəsinin verilmə tarixinə, onun nömrəsinə, icrası məcburi olan qərarın çıxarıldığı işin nömrəsinə, habelə belə qərarı qəbul etmiş orqanın adına istinad (bu halda icra vərəqəsinin əsl və ya onun dublikatı inkasso tapşırığına əlavə edilməlidir);
- əsas müqavilənin bağlanma tarixinə və nömrəsinə, habelə kreditörün ödəyicinin hesabından vəsaitin mübahisəsiz silinməsinə hüququnu nəzərdə tutan onun müvafiq bəndinə istinad.

Bu halda icraçı bankla ödəyici (hesab sahibi) arasında bağlanmış bank hesabı müqaviləsində və ya ona əlavə müqavilədə bankın müştərinin hesabından pul vəsaitlərinin mübahisəsiz şəkildə silinməsi şərti olmalıdır.

Bu halda ödəyici ödəyicinin hesabına inkasso sərəncamları verməyə səlahiyyətli müvafiq kreditör (pul vəsaiti alan, alıcı) haqqında məlumatı banka təqdim etməyə borcludur. Ödəyici, həmçinin banka ödənişlərin mübahisəsiz aparılmalı olduğu müqavilə öhdəliyi haqqında məlumat verməyə də borcludur. Bundan əlavə, ödəyici banka əsas mü-

qavilə (tarix, müqavilənin nömrəsi, kreditorun pul vəsaitlərinin mübahisəsiz silinməsi hüququnu nəzərdə tutan müqavilənin bəndi) haqqında məlumat verməyə borcludur.

İnkasso sərəncamlarının verildiyi yuxarıda göstərilən norma və qaydaların pozulması icraçı bank tərəfindən müvafiq inkasso tapşırıqlarının ödənilməsindən imtina etmək üçün əsas kimi çıxış edir. Ola bilər ki, hər hansı bir sənəd çatmasın. Yaxud sənədlərin xarici görünüşünə görə inkasso tapşırığına uyğun gəlmədiyi hallar olsun. Bu halda icraçı bank həmin uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üçün banka belə inkasso tapşırığını vermiş konkret şəxsə dərhal məlumat verməlidir. Göstərilən çatışmazlıqlar aradan qaldırılmadıqda, bank sənədləri icra etmədən geri qaytarmaq hüququna malikdir (MM-in 985-ci mad. 1-ci b.). İnkasso ilə hesablaşmalar həyata keçirilərkən icraçı bank, inkasso əməliyyatının icrası üçün zəruri olan bankların qeydləri və yazıları istisna olmaqla, sənədləri onların alındığı formada ödəyiciyə təqdim etməyə borcludur.

Təqdim edildikdə ödənilməli olan sənədlər icraçı bank tərəfindən inkasso tapşırığı alındıqdan dərhal sonra ödəniş üçün təqdim edilməlidir.

Bununla belə, sənədlərin başqa müddətdə ödənilməsi də mümkündür. Bu halda icraçı bank ödəyicinin akseptini əldə etmək üçün inkasso tapşırığını aldıqdan sonra sənədləri dərhal akseptə təqdim etməyə borcludur. Və, həmçinin, ödəniş tələbi sənəddə göstərilən müddətdən gec olmayaraq edilməlidir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qismən ödənişlərin edilməsi də mümkündür. Bununla belə, bu cür qismən ödənişlər yalnız bank qaydaları ilə birbaşa nəzərdə tutulduğu hallarda və ya inkasso tapşırığında xüsusi icazə olduqda qəbul edilə bilər.

İnkasso edilmiş pul vəsaiti icraçı bank tərəfindən dərhal emitent banka köçürülməlidir. Öz növbəsində emitent bank bu məbləğləri müştərinin hesabına köçürməlidir. Bu halda icraçı bank bu cür inkasso edilən məbləğlərdən ona düşən müvafiq mükafatı və aparılmış xərclərin əvəzini tutmaq hüququna malikdir.

Qanun icraçı bankın üzərinə ödəniş edilməməsi və ya qəbul edilməməsinin səbəbləri barədə emitent banka dərhal məlumat vermək öhdəliyi qoyur (MM-nin 986-cı mad. 1-ci b.). Bu məlumat emitent bank tərəfindən dərhal müştəriyə çatdırılmalıdır. Müştəriyə ödəniş alınmamaqla əlaqədar özünün sonrakı addımlarını müstəqil şəkildə atmaq imkanı verilir (sənədləri geri çağırmaq və ödəyiciyə başqa qaydada vəsaitin alınması üçün tələb irəli sürmək; müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq ödəniş edilməsi üçün hesaba aid ödəniş tələbi irəli sürmək və s.).

Növbəti tədbirlər haqqında göstərişlərin bank qaydaları ilə müəyyən edilmiş müddətdə, belə müddət müəyyən edilmədikdə isə ağlabatan müddətdə alınmaması icraçı banka sənədləri icra etmədən emitent banka qaytarmaq hüququ verir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ödəyicinin hesabından vəsaitin icraçı bank tərəfindən silinməsi bir neçə əsaslara görə dayandırıla bilər. Bu, nəzarət funksiyalarını həyata keçirən dövlət qurumunun qərarı ola bilər. Bu, həm də pul məbləğinin alınmasının dayandırılması haqqında məhkəmə qərarının olması və ya qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər əsaslar ola bilər [Гражданское право, 2006].

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, nağd pul məbləğlərinin silinməsi prosesi bərpa olunduqda inkasso tapşırığının icrası onda göstərilən prioritet qrup, habelə müvafiq qrup daxilində ödəniş sənədinin qəbulunun təqvim qaydası saxlanılmaqla baş verir.

Nəticə

Beləliklə, aparılan tədqiqata əsasən aşağıdakıları ümumiləşdirmək olar. İnkasso üzrə hesablaşmaların nizamlanması mülki-hüquqi tənzimlənməsinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə malikdir, bu da onları ümumilikdə həm nəzəri həm də praktiki baxımından nağdsız əməliyyatların həyata keçirilməsinin xüsusi forması kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. İnkasso üzrə hesablaşmaların nağdsız ödənişlərin digər hüquqi formalarından əsas fərqi ondan ibarətdir ki, bu formada nağdsız hesablaşmalar aparıldıqda, vəsaitin alıcısı kimi emitent banka birbaşa bank əməliyyatının aparılmasına dair göstəriş verən şəxs çıxış edir. Banka verilən sifarişin mahiyyəti isə ödəyicinin özündən müvafiq ödənişin alınmasından ibarətdir.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyev, S.S. (2009). Azərbaycan Respublikasının mülki hüquq kursu. III cild. Xüsusi hissə. II nəşr. Bakı, *Digesta*, 1048 s.
2. “Azərbaycan Respublikasında nağdsız hesablaşmalar və pul köçürmələri haqqında Təlimat”ın təsdiq edilməsi barədə 17 sentyabr 2013-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin Qərarı: [Elektron resurs]. (2013).
https://e-qanun.az/framework/27121#_ednref1
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. (2000). *Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu*, № 4, maddə 250.
4. “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Respublikasının qanunu. (2002). *Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topusu*, № 3, m. 114.
5. Göyüşov, R.A. (2002). Mülki hüquq. Xüsusi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı, *Qanun*, 500 s.
6. “Ödəniş əməliyyatlarının aparılmasına və ödəniş alətlərinə dair Qayda”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 13 mart 2024-cü il 12/3 nömrəli Qərarı: [Elektron resurs]. (2024).
<https://e-qanun.az/framework/56659>
7. Гражданское право: В 4 т. Том 4: Обязательственное право: учеб. (2006). [Отв. ред. Е.А. Суханов. - 3-е изд., М.: *Волтерс Клувер*, 816 с.
8. Ефимова, Л.Г. (2001). Банковские сделки: право и практика. М.: *НИИП*, 654 с.
9. Кредитные организации в России: правовой аспект. (2006). Отв. ред. – Павлодский Е.А. - М.: *Волтерс Клувер*, 624 с.
10. Тынель, А, Функ, Я., Хвалей, В. (2000). Курс международного торгового права. 2-е изд. - Минск. *Амалфея*, 704 с.
11. ICC Uniform Rules for Collections // ICC Switzerland [Electronic resource] / URL: <https://www.icc-switzerland.ch/icc-practical-tools/publications/publication-categories/international-banking/icc-uniform-rules-for-collections-detail>
12. Schmitthoff's C.M. (1990). Export trade: The law and practice of international trade. Ninth edition, London, *Stevens & Sons*, 798 p.

CIVIL LAW REGULATION OF COLLECTION PAYMENTS

U.Ch.Gasimly

SUMMARY

This article examines current legal issues related to non-cash payments in the form of collection payments, which are an integral part of modern payment relations as a whole. The peculiarity of the use and application of various non-cash forms of settlement, including collection settlements, is that they offer significant advantages over cash settlements.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАСЧЕТОВ ПО ИНКАССО

У.Ч.Гасымлы

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются актуальные правовые вопросы осуществления безналичных расчетов в форме расчетов по инкассо, которые являются составной частью современных расчетных отношений в целом. Особенность использования и применения различных безналичных форм расчетов, в том числе и в форме расчетов по инкассо заключается в том, что они дают значительные преимущества по сравнению с осуществлением наличных расчетов.

Məqalə redaksiyaya 19 mart 2026 tarixində daxil olmuş, 25 mart 2026 tarixində isə çapa qəbul olunmuşdur.